

תקציר דוח מסכם

לקראת כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך 2019, תש"פ

מדיניות חינוך רב-שפתית: אפשרויות ואתגרים

תמצית סקירת מקרי מבחן

מחקר וכתובה: יעל מעוז שי

סקירה זו נכתבה לקראת **כנס פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך 2019** אשר יעסוק באתגרים בחינוך לדמוקרטיה ושותפות. המסמך סוקר מקרי מבחן של מדיניות חינוך רב שפתית במדינות בהן קיים מצב של ריבוי שפות (רשמיות או דבורות). הסקירה ממפה סוגי מדיניות שונים, תוך בחינתם על רקע האוריינטציה המארגנת שלהם. מטרת הסקירה היא להאיר את החסמים והאתגרים שעמדו בפני מתכנני מדיניות חינוך רב שפתית ואת הפתרונות באמצעותם ניתן להתמודד עם מורכבויות אלו. התובנות וההמלצות העולות מן הסקירה יסייעו להיערך בצורה המיטיבית לתכנון מדיניות חינוך רב שפתית בישראל.

אף שהזכות לשפה מוכרת על ידי ארגון האומות המאוחדות כזכות אנושית בסיסית, הלכה למעשה, אלפי שפות נמצאות בסכנת הכחדה (בין השאר כתוצאה ממיעוט משתמשים, העדר מערכת חינוך בשפה, סנקציות חוקיות על השימוש בה וכו'). שפות קשורות באופן הדוק בזהותן של קהילות וקבוצות ולכן עלולות להיות בסיס לקונפליקט או לשמש אמצעי להדרה או הכללה. יתרה מכך, מגמות גלובליות של תנועות אוכלוסיה וקיומם של מיעוטים לאומיים, אתניים או תרבותיים במדינות שונות, מחייבים את מתכנני המדיניות לנקוט עמדה ברורה באשר למעמדן של השפות ובהמשך לכך, לעצב את מדיניות החינוך השפתית במערכת החינוך הציבורית במדינה.

למערכת החינוך הציבורית תפקיד מרכזי בעיצובם של אזרחי העתיד באמצעות תהליכי חיברות והטמעת ידע מסוגים שונים. מכיוון שסוגיית השפה משקפת את היחסים בין הקהילות במדינה, במקרים בהם קיימת מתיחות בין קבוצות, למדיניות החינוך השפתית יש יכולת להנמיך את הלהבות. מחקרים מלמדים כי במדינות בהן קיימת יותר משפה דבורה אחת, חינוך רב שפתי המבוסס על הטמעה שפתית הדדית מקדם הידברות וסובלנות בין קהילות, תורם ליצירת קשרים חיוביים ביניהן ובינן לבין המדינה ומסייע בהפצת השפה המוחלשת בזירות שונות של חיי הפרט והקהילה.

בסקירה נבחנו ארבעה מקרים של מדיניות חינוך רב שפתית: **באוטונומיה הבאסקית בספרד, במדינת יוטה שבארה"ב, בפרובינציית קוויבק בקנדה ובשוויץ**. כל המדינות שנבחנו הן דמוקרטיות, ולהוציא את המקרה השוויצרי, בכל המקרים מתקיימת בהווה או התקיימה בעבר מתיחות בין קהילות, בין השאר, על רקע שפתי. תושבי **האוטונומיה הבאסקית** קיבלו בשנת 1979 את הזכות לממשל עצמי לאחר שנים ארוכות של רדיפה ודיכוי תחת שלטונו של הגנרל פרנקו. כתוצאה משנות הדיכוי נמחקה השפה הבאסקית כמעט לגמרי ורוב תושבי החבל השתמשו בספרדית בזירה הפרטית ובזירה הציבורית. בשנת 1982 נכנס לתוקפו החוק לנירמול השפה הבאסקית שמטרתו להחזיר את השימוש הבאסקית

לזירה הציבורית ומערכת החינוך הדו השפתית באוטונומיה לוקחת תפקיד מרכזי במשימה לאומית זו. מדיניות החינוך באוטונומיה הבאסקית פועלת באמצעות קידום זכות ההורים להחליט על שפת החינוך העיקרית של ילדיהם תוך שילוב הבאסקית בכל הזרמים החינוכיים.

בעוד שלארה"ב אין שפה רשמית או מדיניות שפה פדרלית, המדינות החברות בברית רשאיות לאמץ שפה רשמית ולכונן מדיניות שפה. בשנת 2008 הפכה **מדינת יוטה** למדינה הראשונה בארה"ב אשר מכוננת מדיניות חינוך רב שפתית מתוך כוונה להפוך את החינוך הרב שפתי לזרם החינוכי המרכזי במדינה. המניעים לקידום מדיניות זו ביוטה קשורים בצורך לשפר את איכות החינוך במדינה וברצון לסייע לתלמידים להפוך לבעלי כישורים הולמים בעולם של כלכלה גלובלית.

מדיניות החינוך מושתתת על עקרון ההטמעה הדו לשונית (הוראת אנגלית ושפה נוספת במספר זהה של שעות לאורך כל שנות בית הספר היסודי).

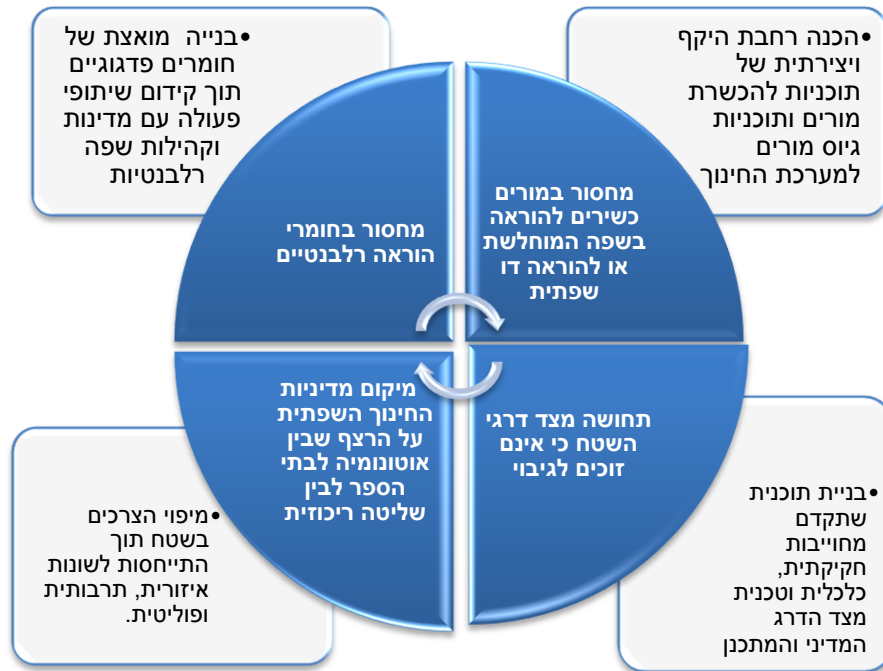
קוויבק היא הפרובינציה היחידה בקנדה בה צרפתית הינה השפה הרשמית היחידה. כתוצאה משנות השליטה הקולוניאלית על קוויבק, מרבית תושבי הפרובינציה רואים עצמם מחוייבים לצרפתית ולתרבות הקשורה בה. מאז שנות השישים של המאה העשרים הצטרפה לרגשות הלאומיים הללו תודעת דיכוי בקרב הרוב דובר הצרפתית שנבעה מעליונות מעמדית-כלכלית של המיעוט דובר האנגלית בפרובינציה. למעט במקרים חריגים, שפת ההוראה בקוויבק היא צרפתית. לפני למעלה מעשור קיבלה הממשלה הקוויבקית החלטה להתחיל את לימודי האנגלית כשפה שניה כבר בגיל הגן. הגם שלמתבונן מן הצד נדמה כי מדובר במהלך צנוע, תהליכי עיצוב המדיניות והטמעתה עוררו סערה פוליטית ומורכבות טכנית.

26 קנטונים חברים בקונפדרציה של **שוויץ**. שוויץ מכירה ב 4 שפות רשמיות (גרמנית-שוויצרית, צרפתית, איטלקית ורומנאש), בפועל, זוכה הגרמנית-שוויצרית לעדיפות ביחס לשפות האחרות. בעקבות המלצות האיחוד האירופי פועלת שוויץ מאז שנת 2009 לקידום חינוך רב שפתי במערכת החינוך במדינה. לצורך כך קידמה הקונפדרציה מהלך של הרמוניזציה חינוכית שמטרתו ליצור האחדה בין תוכניות החינוך בקנטונים השונים וחובת הוראה של שתי שפות זרות נוספות במהלך שנות בית הספר היסודי. המורכבות השפתית והוולנטריות המאפיינת את יחסי הקונפדרציה עם הקנטונים חייבה התמודדות עם אתגרים לא פשוטים בשלבי תכנון המדיניות והטמעתה.

בסקירת העומק התבוננו במניעים למתיחות בין הקבוצות ובאופן בו מדיניות החינוך הרב שפתית היוותה ניסיון להתמודד עם המתיחות הזו. סקרנו את החסמים והאתגרים איתם התמודדו מתכנני המדיניות בכל אחד מן המקרים ואת הפתרונות שתוכננו או הלקחים שנלמדו כתוצאה מתהליך הטמעת המדיניות.

מדיניות חינוך שפתית נובעת מן העמדה של מתכנניה ביחס **לשאלת השפה – האם השפה היא בעיה או איום שיש לפתור ולהעלים, האם היא זכות בלבד**, או שמא **השפה היא משאב** ששימוש בו יכולה החברה כולה לצאת נשכרת. נטייתם של מעצבי מדיניות ביחס לאוריינטציות הללו תשפיע באופן מכריע על תכנון השפה, על המדיניות החינוכית ומכאן גם על מעמדן של שפות במדינה ועל הנגישות של אזרחי המדינה לחינוך שפתי. כלומר, מדיניות היוצאת מנקודת הנחה ששפה היא בעיה תשאף לאחידות לשונית, בעוד שבמדיניות הנובעת מגישת השפה כזכות תנתן למיעוטים שפתיים הזכות לדבר וללמוד בשפתם. במדיניות חינוכית המותאמת לגישת השפה כמשאב הנטייה היא לקדם חינוך רב שפתי בו השפה או השפות המוחלשות נלמדות במקביל (ולעיתים בהיקף שווה) לשפות הדומיננטיות.

חסמים לתכנון ויישום מדיניות חינוך רב שפתית: בכל המקרים שנבחנו הופיעו שני סוגים של חסמים למדיניות – חסמים מערכתיים וחסמים שמקורם בזירה הציבורית. בתרשים שלהלן מוצגים **החסמים המערכתיים והמלצות המדיניות** שניתן להפיק מאופני ההתמודדות עמם במקרי המבחן:

תרשים 1: חסמים מערכתיים והמלצות מדיניות

בתרשים שלהלן מופיעים חסמים נפוצים **בזירה הציבורית והלקחים** שניתן להפיק מאופני ההתמודדות עמם במקרי המבחן:

תרשים 2: חסמים בזירה הציבורית והמלצות מדיניות

תוכנות והמלצות ליישום עתידי: השוני בין המקרים שנבחנו בא לידי ביטוי בעוצמה השונה של העימות סביב סוגיית השפה, אולם גם במדיניות שנבחרה כפתרון וממיקומה ביחס לאוריינטציות המעצבות. אף שבכל המקרים שנסקרו השפה נתפסת כזכות, אחד האתגרים המרכזיים שניצב בפני מעצבי מדיניות הוא קידום הכרה ציבורית בתפיסת השפה כמשאב וביישומה, הלכה למעשה, במדיניות החינוך.

מן הניתוח עולה כי בשל הקשר העמוק בין זהות ושפה לא יכולים מתכנני מדיניות חינוך שפתית להתעלם מן העבר או מן העתיד של תלמידיהם ומן ההקשר הפוליטי שבו הם חיים. ההיסטוריה האישית והזהות של קהילת השפה הן חלק מחווית הלימוד של כל שפה ויש לתת להן את המקום הראוי בעת התכנון הטכני (הכנת מערך התוכן הפדגוגי והכשרת סגלי ההוראה) והציבורי (הכשרת דעת הקהל למהלך).

מחקרים מראים כי למדיניות חינוך שפתית המתמקדת בהטמעה דו-שפתית שיוויונית יש השפעה עמוקה; **מדיניות המניחה כי שפה היא משאב ומקדמת את שילוב השפה המוחלשת באופן מלא בסדר היום החינוכי, מאפשרת לכל התלמידים ללמוד אותה באופן מעמיק ומביאה לשיפור הישגיהם האקדמיים של תלמידים דוברי שפות אם שונות.** מדיניות של הטמעה רב שפתית המתחילה בגיל צעיר ומשולבת בפרוייקטים של חילופי תרבות היא בסיס לפיתוח **סובלנות בין-תרבותית** אצל ילדים **ומשפרת את עמדת הכניסה שלהם כמבוגרים לעולם של כלכלה גלובלית.**